

Peter Kropveld

Vijfenzeventig jaar A.H. Gerhardschool voor ZMOK 1939-2014

SAMENVATTING

De A.H. Gerhardschool in Amsterdam bestaat dit jaar 75 jaar. Na de A.H. Franckeschool in Rotterdam was het de tweede school voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen in Nederland. In dit artikel geeft de auteur een overzicht van de geschiedenis van de school.¹

Van 1968 tot 1974 werkte ik als jong onderwijzer zelf op de A.H. Gerhardschool. Dit artikel is gebaseerd op mijn eigen herinneringen. Daarnaast heb ik in de loop van de jaren vele gesprekken gevoerd met collega's en oud-collega's van de A.H. Gerhardschool. Ook was er veel informatie te vinden in oude tijdschriften, kranten en brochures, die op internet geraadpleegd kunnen worden via het DELPHER-programma van de Koninklijke Bibliotheek. Ten slotte leverde ook het archief van het Tijdschrift voor Orthopedagogiek veel interessante informatie op. Het gaat in dit artikel niet om 'objectieve geschiedschrijving' maar om subjectieve herinneringen van veel praktijkmensen, die bij deze school betrokken waren.

1 Inleiding

Mijn oma wist het nog precies: Alida Kropveld, geboren in 1890, vertelde me eind jaren zestig: *'Toen ik overging naar de vijfde kwamen er plotseling drie jongens bij ons in de klas, die we nog nooit eerder gezien hadden. Eigenlijk wilden ze helemaal niet leren. Ze schreeuwden tegen de meester en soms wilden ze met hem vechten. Na een zo een vechtpartij had de meester een bloedneus. Daarna heb ik ze niet meer gezien.'*

Wat Alida had meegemaakt was de invoering van de leerplichtwet in 1901. Voor die tijd gingen kinderen, die door een handicap of door gedragsproblemen niet geschikt waren voor het strikt klassikale lager onderwijs niet naar school. Kinderen met een ernstige handicap werden thuisgehouden. Zoals bekend, waren er in de negentiende eeuw enkele initiatieven geweest om speciale scholen voor ernstig gehandicapte kinderen op te richten. Het ging daarbij eerst om dove en blinde kinderen en daarna om 'achterlijke kinderen', letterlijk kinderen die achter bleven op de klassikale lagere school. Nu zouden we spreken van moeilijk lerende en zeer moeilijk lerende kinderen.

De naam ‘achterlijk’ kreeg al gauw een negatieve lading. Na 1920 werd dan ook gesproken van Buitengewoon Onderwijs totdat in 1985 de wet op het Speciaal Onderwijs werd ingevoerd.

Door de invoering van de leerplichtwet ontstond in 1901 een nieuwe situatie. In principe moest nu elk kind tussen de 6 en 12 jaar naar school. Alleen voor zeer ernstig gehandicapte kinderen kon na onderzoek door een schoolarts een uitzondering worden gemaakt.

In 1915 werd de eerste school opgericht: de August Herman Franckeschool

2 Psychopathische kinderen

Maar wat moest de lagere school beginnen met leerlingen, die niet zichtbaar gehandicapt waren, maar die door hun gedrag niet of nauwelijks gehandhaafd konden worden?

De drie klasgenoten van mijn oma waren een sprekend voorbeeld.

In de bladen van de verschillende onderwijsbonden verschenen artikelen met klachten van onderwijzers. Moesten er geen speciale maatregelen genomen voor deze leerlingen?

Rond 1910 richtte een aantal beroepsofficieren en gymnastiekleraren in Utrecht de vereniging *De Tucht-Unie* op. De vereniging pleitte voor een strengere opvoeding met meer discipline op de lagere school en als het kon ook in de gezinnen thuis, al werd niet duidelijk hoe men dat wilde bereiken. Bekend werd luitenant-generaal Fabius, die een vaste spreker werd op de congressen van De Tucht-Unie. Regelmatig schreef hij artikelen in het tijdschrift *De Gong*, het orgaan van deze vereniging. Maar ook generaal Fabius kon niet aangeven, hoe de roep om meer discipline bij de jeugd in de praktijk gerealiseerd moest worden.

Het probleem van de ‘bandeloze jeugd’ werd in diezelfde tijd vooral in Rotterdam vanuit een andere invalshoek benaderd. Daar discussieerden leden van de Protestant-Christelijke vereniging *Zoekt het Verlorene* over onderwijs aan ‘Psychopathische Kinderen’. De vereniging, die bestond uit artsen, onderwijzers, pedagogen en dominees, was van mening, dat ernstige gedragsproblemen veroorzaakt werden door psychische afwijkingen. Vandaar de roep om een aparte school voor *Psychopathische Kinderen*. In 1915 werd de eerste school opgericht: de *August Herman Franckeschool*.

In het Rotterdams Nieuwsblad van 1 juli 1916 staat uitvoerig beschreven hoe leerlingen tot deze school werden toegelaten. Het hoofd, de heer Swiep, kreeg van de politie lijsten van jongens in de leerplichtige leeftijd, die bij diefstal of andere ‘straatschenderijen’ betrappt waren. Met de ouders ging Swiep dan bespreken of hun kind onderzocht mocht worden in verband met toelating op zijn school. Of de ouders daarbij veel te kiezen hadden wordt uit het stuk niet duidelijk. Mogelijk kon Swiep verdere afhandeling door politie en justitie gebruiken als stok achter de deur. Aan het onderzoek kwam een psychiater te pas. Veel waren er nog niet in 1916, dus werd een beroep gedaan op professor Bouman, de directeur van de Valerius kliniek in Amsterdam. Alleen als Professor Bouman ‘degeneratieverschijnselen’ of erfelijke afwijkingen constateerde kon tot plaatsing worden overgegaan.

Wat in 2014 het meeste opvalt is, dat de maatschappelijke context van deze kinderen volledig buiten beeld bleef. Het ging duidelijk om gezinnen aan de onderkant van de samenleving, die zonder enige ondersteuning van de hand in de tand leefden in de ergste achterbuurten van Rotterdam. Toch werden de problemen uitsluitend gezien als veroorzaakt door het ‘Psychopathische Kind’ zelf, dus niet door de maatschappelijke omstandigheden.

Daar werd in de rest van het land toch blijkbaar genuanceerder over gedacht want tot 1939 werden in Nederland geen andere scholen voor ‘Psychopathische Kinderen’ opgericht.

Wel vroeg men zich in de gemeenteraad van Amsterdam zoals gewoonlijk af, of men wel bij Rotterdam achter kon blijven. Ook Amsterdam kende natuurlijk jongens, die bij criminele activiteiten betrokken waren en voortdurend van school spijbelden.

De Prof. Chr. Stichting „Zoekt ‘verlorene’, die nu voornamelijk een internaat voor moeilijk opvoedbare kinderen heeft in Rotterdam, was met dit werk gestart in 1911. De heer A. H. Gerhard, geïnspireerd door dit voorbeeld, maakte een plan op. Het is merkwaardig, dat deze toch zo vooruitstrevende man, de moeilijk opvoedbare jongens als psychopaten zag en dat hij voorstelde, dat de leerlingen van de in Amsterdam op te richten school, 's morgens naar de dichtst bijzijnde politiepost zouden worden gebracht, vanwaar zij door de leerkrachten zouden worden afgehaald. Zij zouden dan onder controle opmarcheren naar de school... Dit was in 1913.

Utrechts Nieuwsblad
31-12-1953

De hoge bouwkosten in de jaren twintig en de economische crisis in de jaren dertig leidden tot een langdurig uitstel: niet eerder dan in 1935 kwam het vraagstuk opnieuw ter tafel bij het gemeentebestuur.

Volgens aloude traditie werd er tussen 1935 en 1939 een commissie benoemd om het probleem opnieuw te bestuderen en daarover advies uit te brengen. Er verschenen verschillende rapporten, die dan weer leidden tot nieuwe discussies in de gemeenteraad.

In het Algemeen Handelsblad van 31 juni 1937 wordt een van die rapporten besproken.

Erkend wordt, dat het hier om een ernstig probleem gaat waarmee het lager onderwijs al veel te lang te kampen heeft zonder dat er adequate maatregelen genomen worden. De schrijver van het artikel geeft wel het advies om vanuit de op te richten school ook de gezinnen te begeleiden. Verder spreekt men liever over een ‘strengeschool’ dan over een school voor psychopaten.



*A.H. Gerhardschool - 1941-
Beeldbank Amsterdam²*

Over meisjes wordt in dit verband zowel in Amsterdam als Rotterdam niet gesproken.

Het wel of niet oprichten van een school voor psychopathische kinderen naar Rotterdams voorbeeld bleef tussen 1910 en 1939, dus bijna 25 jaar, een discussiepunt in de Amsterdamse gemeenteraad. In 1913 besloot de gemeenteraad in principe tot oprichting van een ‘Strengeschool’ en het volgende jaar werd reeds een hoofd benoemd die de organisatie zou voorbereiden. De bedoeling was spijbelaars in 3 klassen van ten hoogste 30 leerlingen onder te brengen en de andere kinderen in 3 klassen van ten hoogste 16 leerlingen.

Op 1 september 1939 is het dan eindelijk zover. In een oud schoolgebouw aan de Valentijnkade in Amsterdam Oost wordt door de gemeente een nieuwe school voor buitengewoon onderwijs opgericht.

Vanwege ‘de internationale omstandigheden’, namelijk het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, zijn alle feestelijkheden afgelast. Ook zijn enkele vervangende leerkrachten opgeroepen, omdat de benoemde leerkrachten ‘ergens in Nederland’ onder de wapenen zijn geroepen in verband met de mobilisatie.



Directeurskamer - Beeldbank Amsterdam



Handenarbeidlokaal - Beeldbank Amsterdam

De school wordt soms nog een *school voor psychopaten* genoemd maar al na enkele jaren wordt de naam *School voor Zeer Moeilijk Opvoedbare Kinderen* (ZMOK) ingevoerd.

Als directeur wordt de heer J.G. Blok benoemd.

Hoe de heer J.G. Blok dacht over het onderwijs aan zijn leerlingen wordt duidelijk uit het verslag in *Het Volk* van 11 november 1940 waar een excursie voor medewerkers van de kinderbescherming wordt beschreven.

Volgens Blok zijn moeilijk opvoedbare kinderen ‘vormloos en ongericht’. Daardoor komt opvoeding op de eerste plaats en is er daarna pas aandacht voor onderwijs. Een groot deel van de dag wordt besteed aan handenarbeid omdat verwacht wordt, dat de leerlingen later met hun handen zullen gaan werken.

Lezen, taal en rekenen worden, vanwege het niveauverschil tussen de leerlingen, individueel aangeboden. Hoe de onderwijzer al die leerlingen met verschillende niveaus moet begeleiden blijft de vraag want klassikaal onderwijs, waarbij alle leerlingen tegelijk dezelfde lesstof krijgen aangeboden, is in die tijd nog steeds de norm.

3 Grote ego's

Hoewel de heer Blok dus duidelijke ideeën had over oorzaken van moeilijk opvoedbaar gedrag en de organisatie van het ZMOK-onderwijs, kwam hij daar in de praktijk nauwelijks aan toe.

Tijdens de oorlog werd Blok aangeklaagd vanwege anti-Duitse uitlatingen. In 1943 werd hij door het NSB-gemeentebestuur ontslagen maar in 1945 door de nieuwe burgemeester weer aangenomen als hoofd van de Gerhardschool.

Toen bleek, dat Blok een buitengewoon moeilijk karakter had. Hij had zich niet laten intimideren door de Duitsers en de NSB'ers maar na 1945, in normale tijden, bleek zijn karakter niet zo geschikt om een school te leiden met zeer moeilijke kinderen.

Nu zouden we zeggen, dat hij wel een heel groot ego had en geen tegenspraak duldde.

Hij trof het dan ook niet, dat er in het team van de Gerhardschool meer leraren waren met een dergelijke persoonlijkheidsstructuur. In de jaren zestig en zeventig heb ik hierover uitgebreid gesproken met de vakleerkracht handenarbeid Ducloo, de onderwijzer Maurice Noot, de conciërge Bennekom en met Herman van der Sleen, toen directeur van de Gunningschool voor ZMOK in Haarlem, maar daarvoor onderwijzer aan de Gerhardschool. Allen hadden het tijdperk Blok van 1939 tot 1951 meegemaakt. Volgens hen was vooral de periode 1945-1951 vol met conflicten, die nauwelijks een serieuze aanleiding hadden. Maurice Noot in 1978: *'Dan kwam ik met mijn groep naar beneden. Blok stond onder aan de trap en riep: 'Die groep moet weer naar boven om het opnieuw te proberen. Uw leerlingen zijn veel te onrustig meneer Noot.'* Ik gaf aan, dat ik na het speelkwartier met de jongens zou praten over de onrust. Maar Blok sommeerde mij: *'U gaat nu met uw groep naar boven en komt daarna rustig de trap af.'* Ik accepteerde dat niet en binnen de kortste keren dreigde Blok om er de gemeentelijk inspecteur bij te halen. Toen ik geen krimp gaf gebeurde dat ook. Blok eiste, dat ik gelijk zou worden overgeplaatst. Hij liet mij niet meer toe in de school. Een week later werd ik overgeplaatst naar de net opgerichte Professor Casimirschool voor LOM aan de andere kant van de stad.'

Na een groot aantal van dergelijke conflicten, die allemaal eindigden met gedwongen overplaatsingen van leerkrachten, want Blok was tot geen compromis bereid, werd hij ten slotte zelf overgeplaatst. Hij werd benoemd tot hoofd van de *Pieter Hooglandschool* voor LOM, die alleen nog op papier bestond. Het besluit tot oprichting was genomen, maar verder was er nog niets gebeurd. Na nog een laatste conflict met zijn opvolgster, mevrouw Kaptein, over de overdracht van de sleutels, verdween Blok naar huis.

Pas na zijn pensionering, drie jaar later, werd de Pieter Hooglandschool echt geopend. Ook mevrouw Kaptein, toen nog mejuffrouw Kaptein, bleek geen gemakkelijke persoonlijkheid. Evenmin als haar opvolgers in de periode 1951-1962. Voortdurend waren er conflicten. Ook met 'juffrouw' Wilminck, de directrice van het *Gemeentelijk Pedotherapeutisch Instituut*, het GPI. Het was de taak van het GPI om de school te begeleiden, maar volgens Wilminck stonden de directie en de leerkrachten van de school daar niet voor open. Dat was trouwens niet alleen op de *Gerhardschool* het geval. Orthopedagogen en Remedial Teachers van het GPI moesten soms met leerlingen werken in de personeelskamer tussen koffiedrinkende leraren. In één geval kreeg een orthopedagoge zelfs een kolenhok als werkruimte toegewezen. Zonder kolen weliswaar, want er waren net aardgaskachels geïnstalleerd, maar dit geeft toch wel aan, dat de GPI-hulpverlener meer gezien werd als een noodzakelijk kwaad dan als een welkome ondersteuner.

Hoezeer de *A.H. Gerhardschool* toen nog gezien werd als een school voor psychopatische leerlingen - al werd die naam niet meer gebruikt - blijkt uit een anekdote, die Herman van der Sleen mij eind jaren zeventig vertelde. *'Naast elke klas hadden we toen een 'isolatiekamer', die op slot kon. Op een zaterdagmorgen - we hadden nog tot 1 uur school op zaterdag - was Wim na een vechtpartij volledig over zijn toeren. Hij bleef maar schelden en schreeuwen. De isolatiekamer dus. Op maandagmorgen werd ik om zes uur wakker. Wim?*

Om kwart over zes zat ik al op de fiets. Door de sneeuw vanuit West naar de Valentijnkade.

Mijn isolatiekamer was opengebroken! Dat werd een uur zweten totdat de collega's rond halfnegen binnendruppelden. De handenarbeidleraar Ducloo kwam gelijk op me af.



Leslokaal - Beeldbank Amsterdam

'Dat was ook wat zaterdagmiddag. Ik was bezig met het repareren van een tafel, hoor ik me toch een geschreeuw uit jouw klas komen. Het was Wim in jouw isolatiekamer. Ik heb de deur open moeten breken.' Volgens Van der Sleen waren daarna alle sleutels van de isolatiekammers ingenomen en in de Valentijnkade gegooid.'

4 Actiecomité voor een ter dood veroordeelde

Begin jaren zestig was het toenmalige hoofd, de heer Van der Molen, ook niet dagelijks bezig met de opbouw van het onderwijs. In de kranten uit die tijd, vooral Het Parool en het Communistische dagblad *De Waarheid*, wordt duidelijk, dat de *A.H. Gerhardschool* nauw betrokken was bij acties tegen een ter dood veroordeelde jongen. Niet in Nederland uiteraard, want hier was de doodstraf al in 1870 afgeschaft. Het ging om een veroordeelde 'negerjongen' van 15 jaar in Atlanta, Georgia in de Verenigde Staten, Preston Cobb.

Waarom de *A.H. Gerhardschool* de acties tegen de executie van Cobb in Nederland coördineerde wordt uit de archieven niet duidelijk. Regelmatig werd gedemonstreerd voor het Amerikaanse consulaat door leraren en leerlingen. Pas toen de doodstaf voor Cobb werd omgezet in levenslang keerde de rust weer. Ook op de *A.H. Gerhardschool*.

5 Charmeoffensief van Ko van Pareren

Aan de lange periode van conflicten en acties kwam in 1962 een einde door de benoeming van Ko van Pareren tot schoolhoofd. Van Pareren was een totaal andere persoonlijkheid dan zijn voorgangers Blok, Coutee en Van der Molen. Bij hem stond voorop, dat iedereen zich thuis moest voelen op de school: leraren, begeleiders en kinderen. Mevrouw Wilmink - nu wel mevrouw - werd regelmatig verrast met een bosje bloemen als ze op de *Gerhardschool* kwam. Ook de verhouding tussen de GPI-schoolbegeleiders en de leraren werd veel beter. Dit betekende overigens niet, dat de begeleiders meer invloed kregen op de dagelijkse gang van zaken op school.

Wel ontstond er bij het aantreden van Els Bosman en Peter Kropveld in 1966 een conflict met het GPI over het huisbezoek. Volgens mevrouw Wilmink moest dit vanaf nu gedaan worden door gespecialiseerde *Sociaal Psychiatrisch Verpleegkundigen* (SPV's) van het GPI. Als de leerkracht op huisbezoek ging, omdat contacten met ouders onmisbaar waren, zou hij daar niet meer voor betaald worden. Zo ontstond de situatie, dat een deel van de leerkrachten een toelage kreeg als *Sociaal Pedagogisch Medewerker* en een ander deel wel op huisbezoek moest gaan maar daar niet voor werd aangesteld. Bosman en Kropveld deden hun beklag hierover bij de onderwijsbond de *ABOP*. Het werd een slepende procedure, waar Van Pareren zich zorgvuldig buiten hield. Na twee jaar werden ook Bosman en



Kinderboerderij - Beeldbank Amsterdam

Kropveld benoemd tot *Sociaal Pedagogisch Medewerker* en ontvingen zij hun toelage met terugwerkende kracht vanaf hun aanstelling. Wilmink kon zich bij deze beslissing van de gemeenteraad maar moeilijk neerleggen. Nu gingen dus én de SPV's én de leerkrachten op huisbezoek. Gelukkig werd dit wel goed door de SPV gecoördineerd, zodat een gezin niet tweemaal per week visite kreeg vanuit de *Gerhardschool*.

Van Pareren gaf de leerkrachten alle ruimte om het onderwijs volgens hun eigen ideeën te organiseren.

Zo bouwde de heer Dibbets een kinderboerderij achter op de speelplaats, compleet met kippen, konijnen, bokken en soms zelfs een schaap. Dibbets kwam uit een klein dorp in de Betuwe en wist precies hoe al die dieren verzorgd moesten worden. Uiteraard vonden veel leerlingen het leuk om de dieren te voeren en de hokken schoon te maken. Tijdens de schoolvakanties regelde Dibbets, dat alle dieren konden logeren op de Amsterdamse sportvelden.

In die tijd vroeg de Rijksinspectie zich kennelijk niet af, of de leraren zich wel aan het lesrooster hielden. Als er al een inspecteur op bezoek kwam, dan kwam hij op de leerkrachten en leerlingen meer over als een Sinterklaas in burger, dan als de 'onderwijsaccountants', die we na 1995 leerden kennen.

In de loop van de jaren zestig en zeventig ontstond op de *Gerhardschool* een geheel eigen cultuur. Gezelligheid na schooltijd was daarbij een belangrijk aspect. Verjaardagen werden uitgebreid gevierd en de sinterklaasfeesten, niet alleen voor de leerlingen maar ook 's avonds voor de leraren, waren hoogtepunten in het jaar. Buitenstaanders kregen soms het idee, dat alle leraren familie van elkaar waren. Van Pareren zelf werd in die tijd bij collega's in Amsterdam bekend door de 'Van Pareren-test'. Daarbij ging het niet om een test van de toen bekende professor in de leerpsychologie, Van Parreren, maar om een 'test' van het hoofd van de *Gerhardschool*. Tijdens een toelatingsonderzoek gaf hij steeds weer nieuwe sommen aan de leerlingen die werden onderzocht. Alleen een leerling, die na enige tijd riep '*als je nou nog doorgaat dan schop ik je tegen je benen*', kwam voor plaatsing in aanmerking. Althans volgens de Gerhard-legende.

6 Aart Baartwijk: we zijn één grote familie

De sfeer van 'we zijn één grote familie' werd nog sterker in de periode 1979 tot 1988, toen Baartwijk directeur was. Baartwijk had daar ook duidelijke ideeën over. Volgens hem bracht het werk op een ZMOK-school zoveel spanning en emoties met zich mee voor de leraren, dat zij met elkaar een hechte gemeenschap moesten vormen. Alleen dan konden zij elkaar in emotioneel opzicht voldoende ondersteunen.

In de praktijk betekende dit ook, dat leerkrachten elkaars leerlingen overnamen, als daar grote problemen mee waren. Als een leerkracht het even helemaal te kwaad had en bij moest komen in de koffiekamer, werd gewoon de deur tussen

twee klassen opgezette en liette de belendende collega tijdelijk op twee groepen. De sfeer van ‘we zijn één grote familie’ kwam ook sterk tot uiting tijdens de jaarlijkse werkweek in het *Jan Willem Roskamhuis* van de stichting *Vakantie Kinderfeest* in Nunspeet. Een hoogtepunt in het schooljaar, waaraan alle leraren en leerlingen deelnamen.

In de fotoalbums van veel oud-Gerhardschoolleraars zijn nog heel wat foto’s te vinden, die herinneren aan die dolle dagen - en dolle avonden - in Nunspeet in het tijdperk Van Pareren en Baartwijk.³ Dat die dagen en avonden in Nunspeet zo dol waren kwam vooral door Baartwijks enorme gevoel voor humor. Avonden lang kon hij met anekdotes en kwinkslagen een sfeer scheppen, waarover leerlingen en leraren nog jaren later herinneringen ophaalden.

Ook nog tijdens de opening van de geheel verbouwde school in 2009. Helaas zonder Baartwijk want die overleed - veel te vroeg - in 2004.

Toch had de ‘Grote Gerhardfamilie’ achteraf gezien ook nadelen. Het was ‘not done’ om kritiek te hebben op je collega’s, want dat bracht de goede sfeer in gevaar. Dat een collega wel erg lang in de koffiekamer bleef zitten ‘s morgens werd met de mantel der liefde bedekt. *‘Ze werkt hier al sinds vlak na de oorlog en ze wordt nu wat ouder.’* Dan deed de belendende collega de deur tussen de twee klassen maar weer open.

Leraren, die het werk eigenlijk niet aankonden kregen dat niet te horen en modderden soms jaren door met voortdurende conflicten in de klas en met de ouders als gevolg. Tijdens de opvolgers van Baartwijk in de periode 1989-1995 bleef deze situatie bestaan.

Pas na de invoering van het Integraal Schooltoezicht kwam hierin geleidelijk aan verandering.

Uit gesprekken met de huidige directeur, Erik Scheerder, de psycholoog Huub van der Lee en de orthopedagoge Anita van Erp werd mij duidelijk, dat geprobeerd wordt om zowel een veilig en stimulerend pedagogisch klimaat op school te realiseren als om onderwijs van hoge kwaliteit aan te bieden, dat voldoende ‘opbrengt’ voor elke leerling

7 Invloed van de onderwijsinspectie - structuur

Het is anno nu bijna niet voor te stellen, maar tot in de jaren negentig van de vorige eeuw was er geen sprake van systematisch onderzoek van de onderwijskwaliteit van een school. Dat gebeurde niet door de gemeentebesturen, die verantwoordelijk waren voor het Openbaar Onderwijs, ondanks het feit dat in alle grote steden Gemeentelijke Inspecteurs waren benoemd. Het gebeurde ook niet door de besturen van christelijke, rooms-katholieke of andere bijzondere scholen. Hans Heijning, onderwijzer op de Gerhardschool, en later Gemeentelijk Inspecteur in Amsterdam en ten slotte Rijksinspecteur Speciaal Onderwijs vertelde mij, dat hij als Gemeentelijk Inspecteur in feite een ‘wethouder te velde’ was, die het gemeentelijk beleid in de praktijk moest realiseren. Ook was hij op afroep beschikbaar voor de scholen als er problemen waren. Een groot deel van zijn tijd besteedde hij aan het oplossen van conflicten tussen leerkrachten en ouders, tussen leerkrachten onderling en tussen directeuren en leerkrachten. Daar kwamen dan af en toe

onderhandelingen met ouders bij, als die de school van hun kinderen bezet hadden. Iets wat in de jaren zeventig - na de Maagdenhuisbezetting door studenten - regelmatig het geval was.

Daar kwam na 1995 snel verandering in door de invoering van het Integraal Schooltoezicht. Sinds 2009 wordt gesproken van het 'Toezichtkader' en is er een apart Toezichtkader ontwikkeld voor het Speciaal Onderwijs.

Ook het onderwijs op de *A.H. Gerhardschool* is door de invoering van het Toezichtkader ingrijpend veranderd. Werd in de periode Van Panderen/Baartwijk in de eerste plaats aandacht besteed aan het pedagogisch klimaat op school en pas in de tweede plaats aan het onderwijs, nu is er sprake van én-én.

Uit gesprekken met de huidige directeur, Erik Scheerder, de psycholoog Huub van der Lee en de orthopedagoge Anita van Erp werd mij duidelijk, dat geprobeerd wordt om zowel een veilig en stimulerend pedagogisch klimaat op school te realiseren als om onderwijs van hoge kwaliteit aan te bieden, dat voldoende 'opbrengt' voor elke leerling.

We mogen daarbij wel spreken van grote uitdagingen voor de leraar. Het gaat tenslotte nog altijd om leerlingen, die in de schoolsituatie en daarbuiten ernstig problematisch gedrag vertonen.

Hoe proberen de leerkrachten die dubbele opgave, opvoeding en onderwijs van hoge kwaliteit, te realiseren?

8 Twee dagen Gerhardschool in 2014⁴

In februari 2014 bracht ik twee lange dagen door op de A.H. Gerhardschool in middengroepen en een eindgroep. Lange dagen want om 8 uur 's morgens waren alle leraren al present voor een 'briefing' over de komende schooldag. Tussen halfnegen en kwart voor negen kwamen de leerlingen binnen. De meesten gebracht door taxibusjes, want ze komen vanuit een straal van ongeveer 30 kilometer rondom Amsterdam. De oudere leerlingen komen vaak zelfstandig naar school, om de overstap naar het voortgezet onderwijs soepeler te laten verlopen en de leerlingen meer zelfstandig te laten functioneren.

Op de meeste basisscholen en scholen voor speciaal onderwijs bestaan teams hoofdzakelijk uit vrouwen. Op de Gerhardschool is maar een van de leraren een man. Heel anders dan in de jaren zeventig en tachtig, toen er sprake was van evenveel mannen als vrouwen bij de onderwijsgevenden.

Al direct bij het begin van de schooldag wordt het verschil met de jaren zeventig duidelijk. Het gehele team van de school ontvangt de leerlingen bij binnenkomst. Bij de voordeur krijgen ze een hand van de directeur en alle groepsleerkrachten zijn in de lokalen.

Onderdeel van de lesvoorbereiding is dat het dagprogramma inclusief tijdens zichtbaar voor de leerlingen in de klas aanwezig is. Dit programma wordt met de groepen aan het begin van de dag besproken. De dagprogramma's in de groepen corresponderen met de onderwijstijdentabel zoals die er voor de hele school is. Na het bespreken van het dagprogramma begint de dag. Het afgelopen jaar is een lesmodel ontwikkeld. Dit is het zogenaamde GIP-ADI lesmodel. Al begin jaren 90 was de Gerhardschool een pilotschool bij de ontwikkeling van het GIP-model voor het Gemeentelijk Pedotherapeutisch Instituut. Met name de orthopedagoog Jacques Roozendaal speelde

hierbij een belangrijke rol. Roozendaal was op de Gerhardschool ook een van de eerste begeleiders, die erin slaagde om naast de leerkracht te gaan staan en het GIP daadwerkelijk ingevoerd te krijgen in de dagelijkse praktijk. GIP staat voor *Groepsgericht naar Individueel gericht Pedagogisch en didactisch handelen*. Dit GIP-model stelt een groepsleerkracht in staat instructie te geven aan een deel van de groep terwijl de rest zelfstandig werkt en volgens vaste regels instructie krijgt door de leerkracht. Deze voorspelbaarheid is ook terug te zien op de tafels van alle leerlingen. Iedere leerling gebruikt een dobbelsteen met daarop de kleuren rood (ik wil niet gestoord worden), de kleur groen (bedoeld voor medeleerlingen: als je een vraag hebt dan kun je die aan mij stellen) en een vraagteken (juf of meester, als u langsloopt dan heb ik een vraag).

Het verschil met vroeger is duidelijk. Ik herinner mij maar al te goed dat leerlingen, die niet verder konden naast mijn tafeltje stonden. Voor ik het wist leek het wel of ik patat verkocht en stond er een rij tot aan de muur. Als ik zei '*Niet meer dan drie in de rij*', werd de groep onrustig, want wie rende het eerste naar voren als er plek was?

De GIP-afspraken brengen heel wat rust in de groep. Op deze manier wordt er eigenlijk de hele dag door gewerkt. Over alle activiteiten, van een boterham eten tot naar buiten gaan bestaan duidelijke afspraken.

Het afgelopen jaar is daarnaast het *activerende directe instructiemodel* (ADI-model) gecombineerd met het GIP-model. Daarbij wordt op een activerende manier instructie gegeven. Zo wordt er gebruikgemaakt van open vragen en van coöperatieve werkvormen.

Wat mij ook opviel was dat in de gangen het gewenste gedrag zichtbaar wordt gekoppeld aan de drie kernwaarden van de school: veiligheid, verantwoordelijkheid en respect. Dit is een gevolg van de keuze voor *Positive Behavior Support* (PBS). De school heeft in 2011 gekozen om hiermee te gaan werken. Een valkuil in het cluster 4 onderwijs is namelijk, dat leerkrachten vooral reageren op negatief gedrag en op wat niet goed gaat. Door met PBS te werken wordt het gehele orthopedagogische klimaat vooral gericht op wat wel goed gaat.

Er wordt gewerkt in cycli van twee weken. In een eerste week wordt een regel aangeboden. Daar worden lessen in goed gedrag aan gekoppeld. In de eerste week kunnen leerlingen beloond worden door hun eigen leerkracht voor het aangeleerde gedrag. In de tweede week kan de leerkracht ook eerder aangeleerd gedrag positief bekrachtigen. Iedere tweede week is er op vrijdagmiddag een prijsuitreiking. Alle leerlingen staan op de gangen. De directeur maakt via de intercom bekend welke individuele leerlingen uit de groepen hebben gewonnen én welke groep de winnaar van de periode is. De individuele leerlingen worden in het zonnetje gezet in de kamer van de directeur en mogen een prijs uitkiezen. De winnende groep kan kiezen uit € 5,- voor het groepsbudget of voor een disco. Vrijwel alle groepen kiezen voor de disco.

Een ander zichtbaar verschil is het buiten spelen. Vroeger gingen er vier of vijf groepen tegelijkertijd naar buiten. Anno 2014 zijn er elf pauzes per dag. Er wordt met maximaal twee groepen per keer buiten gespeeld. En er zijn altijd drie volwassenen buiten. De leerlingen hebben de ruimte en er zijn verschillende activiteiten: een voetbalveld, een tafeltennistafel, een pannaveld, een basketbalveld, een groot klimtoestel en een klim- en klauterhuis. Deze organisatie van buitenspelen zorgt ervoor dat er veel minder conflicten zijn dan voorheen. In het tevredenheidsonderzoek onder ouders en leerlingen wordt dan ook zeer positief geoordeeld over het aspect veiligheid.

Al met al kreeg ik de indruk dat het onderwijs nu beter georganiseerd en gestructureerd is dan vroeger.

Blijft er op de Gerhardschool in 2014 dan niets meer te wensen over? Natuurlijk is er nog altijd ruimte voor verbeteringen. In het inspectierapport van 2012 werd aangegeven, dat het onderwijs per leerling beter gepland, vastgelegd en geëvalueerd zou kunnen worden. Daar is de school mee begonnen. Tijdens het inspectiebezoek van 13 februari 2014 werd dit ook gewaardeerd door de inspectie. De school heeft het basisarrangement toegewezen gekregen.

Wat noodzakelijk is om aan deze moeilijke doelgroep onderwijs te kunnen geven is een teamsfeer waarbij mensen op elkaar kunnen bouwen en waarin binnen het team kan worden gerelativeerd. Dit is niet anders dan bij de Gerhardschool die ik ken uit de jaren zestig en zeventig. Wat is toegevoegd aan het tijdperk Van Pareren/Baartwijk is een professionelere cultuur waarin teamleden elkaar van feedback kunnen voorzien zonder dat dit leidt tot conflicten. Op deze wijze kunnen teamleden van elkaar leren. Het team lijkt een balans te hebben gevonden tussen een goede sfeer en een professionele cultuur.

Wat ik vooral waardeerde tijdens mijn tweedaagse bezoek aan de Gerhardschool was, dat er nu impliciet wordt uitgegaan van een - om met Professor Kok te spreken - *Orthopedagogisch Handelingstype*. Een orthopedagogisch concept waarbij ervan wordt uitgegaan, dat elke leerling - hoe groot de individuele verschillen ook zijn - baat heeft bij een goede en voorspelbare structuur in de onderwijsorganisatie. Daarnaast profiteert elke leerling van de positieve pedagogische benadering, waarvoor de school nadrukkelijk heeft gekozen.

Op deze manier kan een cluster 4 school naar de ouders verantwoorden wat de meerwaarde is van de plaatsing van hun kind op een school voor speciaal onderwijs.

NOTEN

- ¹ In een volgend artikel zal Kropveld de ontwikkeling van het concept 'Zeer Moeilijk Opvoedbare kinderen' sinds de jaren vijftig onderzoeken.
- ² Voor meerdere afbeeldingen zie <http://beeldbank.amsterdam.nl/beeldbank/layout/widget/index/detail/start/1/tmpl/widget?q=searchfield=gerhardschool&width=640%22+width%3D%22640%22+height%3D%22480%22&limit=8>
- ³ Een aantal door Kropveld gedigitaliseerde foto's zullen worden geplaatst in Tvdigitaal - juni - artikelen.
- ⁴ Met dank aan de teamleden van de A.H. Gerhardschool, in het bijzonder Erik Scheerder, Huub van der Lee, Anita van Erp, Merel Koers, Martha Tirion, Marisa Vitali en Lydia Falize.

OVER DE AUTEUR



Peter Kropveld was van 1966 tot 1974 onderwijzer op de A.H. Gerhardschool. Daarna was hij hoofd van een LOM-school en stafmedewerker bij het Seminarium voor Orthopedagogiek van de Hogeschool van Utrecht. Daar coördineerde hij onder meer de internationale contacten.

E-mail: kropveld@upcmail.nl